

dr inż. arch. Anna Martyka¹⁾
ORCID: 0000-0001-7582-7828

Problemy adaptacji budynków do współczesnych funkcji na przykładzie Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej

Problems of adapting buildings to contemporary functions on the example of the Memorial Museum of the Inhabitants of the Oswiecim Region

DOI: 10.15199/33.2022.11.12

Streszczenie. Przedmiotem artykułu jest adaptacja zabytkowego budynku przemysłowego. Budynek planowany na piekarnię powstał przed 1916 r. w zespole zabudowy dla emigrantów. W czasie II wojny światowej służył jako magazyn SS „Lagerhaus”. Obecnie w budynku mieści się Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej. Przedstawiono historię obiektu, architekturę, stan zachowania oraz problematykę adaptacji do nowej funkcji muzealnej.

Słowa kluczowe: zabytek; adaptacja; dziedzictwo przemysłowe; muzeum.

Abstract. The subject of the article is the adaptation of a historic postindustrial building. The building, planned for a bakery, was built before 1916 in a complex of buildings for emigrants. It served as the SS magazine "Lagerhaus" during World War II. Today, the building houses the Memorial Museum of the Inhabitants of the Oswiecim Region. The history of the building, architecture, state of preservation, and adaptation problems to the new museum function are presented.

Keywords: monument; adaptation; postindustrial heritage; museum.

Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej znajduje się na terenie pierwszego obozu, który hitlerowcy rozszerzyli o tereny znajdujące się po zachodniej stronie Birkenau. Budynek, który powstał przed 1916 r., wpisany jest do rejestru zabytków jako magazyn SS „Lagerhaus” pod nr A-173/M, a więc podlega ustawowej ochronie konserwatorskiej [1]. Obiekt pierwotnie miał pełnić funkcję piekarni dla zespołu zabudowy stacji emigrantów i robotników sezonowych przybywających do Oświęcimia w okresie I wojny światowej. W okresie międzywojennym w budynku magazynowano surowiec dla Polskiego Monopolu Tytoniowego, a w czasie II wojny światowej stanowił zaplecze gospodarcze obozu koncentracyjnego „Konzentrationslager Auschwitz” [2]. Po wojnie do lat dwięćdziesiątych XX wieku był ponownie użytkowany jako magazyn, najpierw w przemyśle tytoniowym, a następnie zbożowym [3]. Budynek zlokalizowany jest na w działce przy ul. św. Maksymi-

liana Marii Kolbego w Oświęcimiu. Budynek od strony północnej sąsiaduje z niszczącym drewnianym budynkiem kuchni i sali widowiskowej dla załogi obozu SS. Od strony wschodniej przylegała do niego bocznicą kolejowa, wpisana do rejestru zabytków, w przypadku której zachowały się tylko fragmenty torów. Na początku lat dwudziestych XXI wieku dokonano zmiany sposobu użytkowania zabytkowego magazynu na budynek użyteczności publicznej. Obecnie w budynku, należącym do Skarbu Państwa, mieści się Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej. Artykuł bazuje na kwerendzie archiwalnej, przeglądzie literatury, a także na dokumentacji przedprojektowej, projektowej i fotograficznej.

Architektura i stan zachowania budynku

Budynek został zaprojektowany jako wolnostojący na rzucie wydłużonego prostokąta. Główną konstrukcją nośną stanowią ściany murowane z cegły pełnej oraz wewnętrzne słupy żelbetowe, stężone przez układ ścian poprzecznych, a także płytowo-żebrowe stropy żelbetowe. Budynek w większej części

od strony północnej jest dwukondygnacyjny, natomiast od strony południowej, na fragmencie za ryzalitem, jednokondygnacyjny z poddaszem nieużytkowym. Podpiwniczony jest nad fragmentem od strony północnej. W budynku funkcjonowała jedna klatka schodowa dwubiegowa lekko wysunięta poza linię elewacji północnej w formie wykuszu. Ściany zewnętrzne zostały częściowo otynkowane lub obłożone płytami betonowymi. Bryła budynku została przekryta trzema dachami. Dachy są dwuspadowe z przełamaniem kalenicy pod kątem prostym nad ryzalitem, pokryte dachówką na drewnianej więźbie dachowej [4].

Budynek, który powstał przed 1916 r., zachował się w stanie oryginalnym. Do czasów współczesnych przetrwały stylowe cechy budynku: oszczędny w środkach wyrazu modernizm, o formach jednak historyzujących, takich jak nawiązujące do gotyckich form profile parapetów okiennych, a także profile gzymsów przypominające formy renesansowe. Ukształtowanie bryły dawnej piekarni nawiązuje stylistycznie do kościoła o długim korpusie nawowym, z kruchtą od północy, transeptem z ry-

¹⁾ Politechnika Rzeszowska; Wydział Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury; amartyka@prz.edu.pl

zaliczając i jednokondygnacyjną częścią od południa jako prezbiterium. Późniejsze przekształcenia budynku związane były przede wszystkim z likwidacją urządzeń planowanej piekarni, a po 1918 r. z dostosowaniem go do funkcji magazynowej. Dokonano tylko niewielkich modyfikacji pierwotnego stanu, takich jak m.in. otwór wejściowy w miejscu okna na elewacji wschodniej czy obniżenie dwóch okien na parterze w elewacji północnej. Zachowały się też oryginalne detale, w tym gzymsy, parapety, dwupoziomowe cokoły na elewacjach, okładziny z płaskich i rustykalnych płyt betonowych oraz oryginalne tynki elewacyjne [3]. Powierzchnie elewacji wykończone okładziną z płytek betonowych lub tynkowane były mocno zabrudzone oraz pokryte licznymi zaciekami i plamami (fotografia 1). Oryginalny tynk w wielu miejscach wykazywał tendencję do łuszczenia, a nawet odpadnięcia. Szczególnie pociemniałe były obszary elewacji znajdujące się pod parapetami okiennymi. Cokół wokół budynku uległ korozji biologicznej, a także były na nim widoczne uszkodzenia mechaniczne związane z prowadzeniem instalacji oraz przebicciem wtórnego otworu wejściowego do piwnicy. Duże ubytki w gzymsie związane były z wymianą rur spustowych, przebicciem na dźwigary wtórnego stropu oraz zaciekaniem wód opadowych przed wymianą pokrycia. W klatce schodowej zachował się oryginalny fragment balu-

strady z metalowych prętów połączonych nitami z poziomymi listwami oraz dwie metalowe kratki okienek piwnicznych.

Przystosowywanie budynku do nowych funkcji – rozwiązania architektoniczne

W budynku zachowano w dużym stopniu historyczną strukturę, powiększając go o dwie nowe części z poszanowaniem stylu i wyrazu architektonicznego zabytku. Większa nowa część obiektu nawiązuje do istniejącego ryzalitu pod względem poziomu gzymsu, okapu i kalenicy oraz kąta nachylenia dachu. Także układ istniejących otworów okiennych i materiał wykończeniowy elewacji ryzalitu, przysłoniętego przez nową zabudowę, został odtworzony w elewacji zachodniej. Natomiast ściany boczne zostały przeszklone w systemie ściany osłonowej. Wewnątrz nowo dobudowanej części zlokalizowano klatkę schodową K2 z windą do komunikacji pionowej i ewakuacji oraz z bocznym wyjściem na taras muzealny. Drugą rozbudową, mniejszą pod względem kubatury, jest wiatrołap przy głównym wejściu dla zwiedzających we wschodniej elewacji. Zaprojektowano tam także schody i pochylnię zewnętrzną wzdłuż elewacji umożliwiającą korzystanie z budynku przez osoby niepełnosprawne (fotografia 2). Istniejąca klatka schodowa K1, ze względu na wymiary odbiegające od współczesnych

wytycznych, pełni funkcję komunikacji pomocniczej [4].

Dzięki adaptacji powierzchnia użytkowa budynku zwiększyła się o prawie 200 m². W piwnicach zostały zlokalizowane pomieszczenia techniczne niezbędne do obsługi budynku i funkcji muzealnych. Na parterze zorganizowano funkcje reprezentacyjne. Główny hall muzealny znajduje się w środkowej części dawnej hali magazynowej i został podzielony zabudową wewnętrzną na różne strefy funkcjonalne. Znajdują się tam: stanowisko kasy, sklepik i kawiarenka z zapleczem. Wielofunkcyjny hall pełni również funkcje foyer sali konferencyjnej i edukacyjnej, zlokalizowanych w dawnym magazynie części jednokondygnacyjnej. W części trójtaktowej budynku od strony północnej, po wyburzeniu oryginalnego szybu windowego, przewidziano pomieszczenia sanitarne, szatnię samoobsługową, bibliotekę z magazynem, sale edukacyjne i pokoje biurowe (rysunek). Pierwsze piętro oraz poddasze zaadaptowano na przestrzenie ekspozycyjne. W częściach trójtaktowych przy oryginalnej klatce schodowej zaprojektowano na każdym z poziomów pokoje dyrekcji, pomieszczenia pomocnicze i sanitariaty [4].

Prace konserwatorskie

Wykonano rejestrację i konserwację zabytkowych elementów zalecanych w wytycznych konserwatorskich [5]. Usunięto wszystkie wtórne uzupełnie-

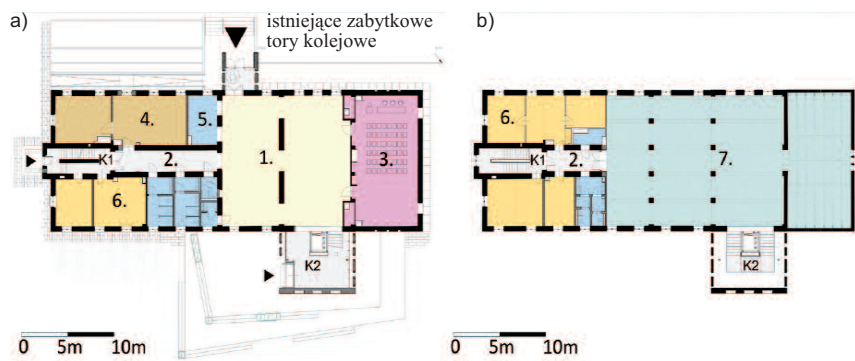
Fot. 1. Widok na elewację południową i wschodnią. Stan przed adaptacją na funkcje muzealne. Na pierwszym planie ujęcia koziół oporowy na zakończeniu bocznic kolejowej Polskiego Monopolu Tytoniowego

Photo 1. View of the southern and eastern elevations. State before adaptation to museum functions. In the foreground is a support trestle at the end of the Polish Tobacco Monopoly railway siding

Fot. 2. Widok na elewację wschodnią z dobudowanym głównym wejściem do muzeum. Elewacje zostały poddane zabiegom konserwatorskim, wymieniono stolarkę okienną, dobudowano wiatrołap, schody zewnętrzne i pochylnię dla osób niepełnosprawnych oraz uporządkowano zielen

Photo 2. View of the eastern façade with the main entrance to the museum was added. The elevations have undergone restoration works, the windows have been replaced, a vestibule, external stairs and a ramp for the disabled were added, and the greenery has been tidied up

Schemat rzutu parteru (a) i piętra muzeum (b): 1 – wielofunkcyjny hall; 2 – komunikacja; 3 – sala konferencyjna i edukacyjna; 4 – biblioteka z magazynem; 5 – pomieszczenia sanitarne i szatnia; 6 – pomieszczenia administracyjne; 7 – przestrzeń wystawiennicza

Diagram of the ground floor (a) and first floor plan of the museum (b) : 1 – multifunctional hall; 2 – communication; 3 – conference and education room; 4 – library with storage; 5 – sanitary rooms and a cloakroom; 6 – administrative premises; 7 – exhibition spaces

nia okładzin elewacyjnych, zdegradowane i łuszczące się partie tynków oraz zamurowania związane ze zmianami otworów okiennych. Oczyszczono powierzchnie betonowe oraz tynki metodami strumieniowo-ściernymi. W przypadku ciemnych zabrudzeń i zacieków konieczne było użycie specjalistycznych środków chemicznych. Obszary cokołu z osłabioną strukturą wymagały impregnacji hydrofilnym preparatem krzemooorganicznym. Zaprawę do uzupełnień ubytków elementów betonowych dobrano na podstawie przeprowadzonych badań petrograficznych oryginalnych zapraw, dopasowując fakturę, porowatość i nasiąkliwość uzupełnień. Wykonano rekonstrukcję parapetów oraz elementów okładzin przez wykonanie odlewów z oryginałów. Scalono kolorystyczne okładziny zewnętrzne za pomocą laserunkowo wprowadzonych warstw uzyskanych przez zmieszanie pigmentów w proszku z preparatami krzemianowymi (fotografia 3). Ze względu na obecność korozji biologicz-

nej przeprowadzano impregnację biobójczą, która zahamowała inwazję mikroorganizmów. Ubytki tynków uzupełniono w zależności od ich rodzaju, stosując warstwy podkładowe czy szpachlówki cienkowarstwowe. W miejscach uzupełnianych odtworzono podział na elewacji wyryty w niezwiązanym jeszcze tynku. Na koniec tynki pokryto powłoką farby elewacyjnej w kolorze zatwierdzonym przez komisję konserwatorską.

Podsumowanie

W wyniku adaptacji historyczny obiekt przystosowano do współczesnych wymagań, z poszanowaniem dla jego wartości historycznych i symbolicznych. Pozostawiono układ konstrukcyjny kondygnacji: zachowano układ murów konstrukcyjnych i stropów [6]. Budynek otrzymał nowoczesne wyposażenie techniczne w postaci m.in. instalacji chłodniczej i wentylacji mechanicznej, dostosowany został także do wymagań bezpieczeństwa pożarowego

oraz bezpiecznych warunków ewakuacji [7]. Gruntownemu przeobrażeniu uległy wnętrza, które otrzymały nowy wyraz w związku z całkowicie odmienną od pierwotnej reprezentacyjną funkcją muzealną. Pozyskano dodatkowe przestrzenie wystawiennicze i edukacyjne na wcześniej nieużytkowanym poddaszu, zapewniając warunki do ekspozycji artefaktów i pamiątek. Muzeum jest w pełni dostępne dla osób niepełnosprawnych (windy, pochylnia, toalety), co jest niezwykle istotne dla inkluzyjności muzeum. Adaptacja dawnego magazynu może być przykładem udanej współpracy architektów, z konserwatorami zabytków i muzeologami. Architektura nie została podporządkowana nowej funkcji i zdominowana przez kolekcję, lecz ma równorzędne znaczenie i wartość. Tym samym zachowano równowagę między oryginalnymi elementami zabytkowego obiektu a niezbędnym współczesnym wyposażeniem. Adaptacja wyeksponowała autentyczność budynku i włączyła kolejny budynek do kompleksu muzealnego w dawnym obozie koncentracyjnym, uzupełniając narrację muzealną o ważne wątki związane z historią mieszkańców miasta.

Fotografie i rysunek: A. Martyka

Literatura

- [1] Rawecki M. Karta ewidencyjna obiektu Lp. 5/A/2, do inwentaryzacji urbanistycznej strefy krajobrazowej Państwowego Muzeum Oświęcim-Brzezińska. Archiwum WUOZ w Krakowie; 1992.
- [2] Urbiński J. Dzieje i kultura Ziemi Oświęcimskiej. Oświęcim; 2013.
- [3] Sławiński S. Budynek przy ul. św. Maksymiliana Marii Kolbego 2A. Opracowanie historyczno-konserwatorskie. Kraków: PKZ Arkona Sp. z o.o.; 2019.
- [4] Matejko M. Projekt wykonawczy remontu, przebudowy, rozbudowy i zmiany sposobu użytkowania budynku magazynowego na Muzeum Pamięci Mieszkańców Ziemi Oświęcimskiej – architektura. Kraków: PKZ Arkona Sp. z o.o.; 2019.
- [5] Mamoń A. Program prac konserwatorskich budynku przy ul. św. Maksymiliana Marii Kolbego 2A w Oświęcimiu. Kraków: PKZ Arkona Sp. z o.o.; 2019.
- [6] Kanoniczak M. Możliwości modernizacji części zewnętrznych budynków wielopłytowych. Materiały Budowlane. 2022. DOI: 10.15199/33.2022.07.10
- [7] Barański M, Brzezińska D, Haznar-Barańska A. Wpływ lokalizacji pożaru na kierunki ewakuacji ludzi z budynku. Materiały Budowlane. 2022; <https://doi.org/10.15199/33.2022.07.01>

Przyjęto do druku: 23.09.2022 r.

Fot. 3. Elewacja zachodnia z dobudowaną nową kubaturą, w której znajduje się nowa główna klatka schodowa z windą

Photo 3. The west facade has a new shape, with a new main staircase with an elevator